

TM	G. XXXVII	Бр. 2	Стр. 867-880	Ниш	април - јун	2013.

UDK 796.011.5:615.357.035.3

Originalan naučni rad

Primljeno: 10. 01. 2013.

Odobreno za štampu: 04. 06. 2013.

Petar Mitić
 Dragan Radovanović
 Univerzitet u Nišu
 Fakultet sporta i
 fizičkog vaspitanja
 Niš

ZLOUPOTREBA ANABOLIČKO-ANDROGENIH STEROIDA – PROBLEM SPORTA I DRUŠTVA

Apstrakt

Cilj ovog rada je bio da ukaže da je korišćenje anaboličko-androgenih steroida (AAS) bitan društveni, a ne samo za sportski problem. Značaj problema zloupotreba ovih supstanci se ogleda u velikoj učestalosti (naročito kod mladih osoba) i ozbiljnim štetnim posledicama dugotrajnog korišćenja. Da bi prevencija bila uspešna, društvo mora preuzeti sveobuhvatne akcije uz postojeće adekvatne modele prevencije. Svrha takvih akcija bi bila slabljenje motiva koji dovode do korišćenja AAS-a. Načini kroz koje društvo i država mogu učestvovati u suzbijanju ove pojave su: bolja i efikasnija zakonska regulativa, sistematska, savremena i institucionalizovana edukacija, te razvijanje i jačanje određenih karakteristika ličnosti pojedinaca.

Ključne reči: anaboličko-androgeni steroidi, sport, društvo, prevencija

ABUSE OF ANABOLIC-ANDROGENIC STEROIDS – THE PROBLEM OF SPORT AND SOCIETY

Abstract

The aim of this study is to emphasize the fact that the use of anabolic-androgenic steroids (AAS) is an important social, and not only a sport, problem. The significance of AAS use is reflected in the high frequency of abuse (especially among young persons) and in the serious adverse effects of long-term use. A successful prevention of AAS abuse requires that the society undertake comprehensive actions in addition to the already present adequate models of prevention. The purpose of such actions is to weaken the motivation to use ASS. The state and society can participate

mitic.petar@gmail.com

by means of the following: better and more effective legislation; systematic, modern, and institutionalized education; and development and strengthening of specific individual personality traits.

Key Words: Anabolic-Androgenic Steroids, Sport, Society, Prevention

UVOD

Problem korišćenja doping sredstava u široj javnosti je, pre svega, vezan za vrhunske sportiste. Ovakvo stanje stvari je posledica činjenice da, u situacijama kada je korišćenje nedozvoljenih sredstava dokazano ili čak kada samo postoji sumnja, involviranost sportista sa vrhunskim rezultatima u ove afere izaziva ogromnu medijsku pažnju koja dovodi do snažnih emocionalnih reakcija kod šire sportske, ali i opšte javnosti (Amos, 2008). Dovoljno je prelistati novinske članke vezane za slučajeve dopinga u vezi sa Ben Džonsonom (*Ben Johnson*), Merion Džons (*Marion Jones*) ili najsvežiji sa Lens Armstrongom (*Lance Armstrong*) i uvideti koliko medijskog prostora su dobili i koliko su reakcije bile oštre, pre svega zahvaljujući pozitivnoj euforiji koja je pratila njihove uspehe na sportskim borilištima pre otkrivanja prisustva dopinga. Dugotrajno i intenzivno prisustvo ovakvih inkriminiranih slučajeva ima i svoj pozitivni efekat. Ono izaziva jake emocionalne reakcije društva koje, mehanizmom povratne sprege, vrši uticaj na pooštavanje politike prema korišćenju nedozvoljenih sredstava u sportu od strane nadležnih tela, pre svega Svetske (*World Anti-Doping Agency – WADA*) i nacionalnih antidoping agencija.

Međutim, uloga države i nije uvek bila na strani smanjenja korišćenja doping sredstava. Možda najeklatantniji, ali svakako ne i jedini primer takve politike, jeste slučaj dopingovanja anaboličko-androgenim steroidima (AAS) istočnonemačkih sportistkinja. Država je u taj slučaj bila umešana na najgori mogući način. Ona je institucionalno i osmišljeno davala velike količine anaboličkih steroida takmičarkama, bez njihovog znanja ili čak pod prisilom. Dopingovane sportistkinje su postizale vrhunske rezultate, ali su za to platile ogromnu cenu kroz sterilitet, maskulinitet, kancere, psihičke i mnoge druge probleme (Rosen, 2008). Ostaje nada da se takvi nakaradni državni projekti nigde u svetu neće ponavljati, a samo istorijsko postojanje ovakvih sramnih postupaka obavezuje sve države da učine ono što je u njihovoj moći da suzbiju upotrebu dopinga u budućnosti.

Prvenstveni cilj ovog rada jeste ukazivanje na činjenicu da korišćenje doping sredstava, pre svega AAS-a, nije problem isključivo vezan za elitne sportiste, već da je prisutan i u opštoj populaciji i da

predstavlja opšti društveni problem. U vezi sa tim razmatraće se i predlagaće se načini većeg angažovanja državnih institucija i društva u celini u sisteme prevencije korišćenja anaboličkih steroida, kao jedne od najzlopotrebljavanijih supstanci. Smatramo da je za ostvarivanje značajnih rezultata u prevenciji ovakvog ponašanja neophodan opšti društveni konsenzus. Postizanje takvog konsenzusa umnogome zavisi od društvenih, političkih i istorijskih činilaca (Amos, 2008).

ULOGA DRUŠTVENIH OKOLNOSTI NA ZLOUPOTREBU ANABOLIČKO-ANDROGENIH STEROIDA

Značaj problema korišćenja AAS-a pre svega je vezan za njegovu široko raširenu upotrebu. Pojedina istraživanja nalaze da je AAS treća najzlopotrebljavanija supstanca među tinejdžerima u Velikoj Britaniji (Dawson, 2002), dok u Švedskoj (Nilsson, Baigi, Marklund & Fridlund, 2001) 3,6% dečaka starosti 16 godina i 2,8% dečaka od 17 godina koristi ovakve preparate. Za Evropu je merodavno i istraživanje sprovedeno u šest evropskih zemalja (Kokkevi, Fotiou, Chileva, Nociar & Miller, 2008), u kome je procenat srednjoškolaca koji koriste ovo sredstvo 2,1%. U SAD 375.000 dečaka i 175.000 devojčica (Elliot & Goldberger, 1996; Goldberger, Elliot & Clark, 1996) bar jednom je koristilo AAS. Drugi autori koji su radili istraživanja u SAD nalaze da je procenat korisnika AAS-a 6,6% (Buckley, Yesalis, Friedl, Anderson, Streit & Wright, 1988). Na slučajnom uzorku studenata u Americi Mekkejb (McCabe, Brower, West, Nelson & Wechsler, 2007) pronalazi da je tek 1% zlopotrebilo AAS. Kako se ide prema sportistima sa vrhunskim rezultatima, brojke se povećavaju, te idu od 9,1% kod bivših igrača američkog fudbala (Horn, Gregory & Guskiewicz, 2009) do 66,7% kod profesionalnih dizača tegova. U slučajnom uzorku iz pet teretana, istraživači (Kanayama, Gruber, Pope, Borowiecki & Hudson, 2001) pronalaze da 3,5% od ukupne populacije koristi anaboličke steroide. U istom istraživanju kada se sagledaju samo muški ispitanici, taj procenat iznosi 5,4. Poslednje navedeni podatak je zgodan za upoređivanje sa istraživanjem rađenim na srpskoj populaciji (Jovanović & Radovanović, 2001). Uzorak istraživanja činila su 363 rekreativna bodibildera, a ispitivanje je bilo anonimno i dobrovoljno. Dobijeni rezultati ukazuju da je 5,23% neprofesionalnih bodibildera koristilo AAS barem jednom. Poređenjem istraživanja Kanajame (Kanayama et al., 2001) sa jedne i Jovanovića i Radovanovića (2001) sa druge strane možemo izvesti zaključak da, nažalost, srpska populacija nimalo ne zaostaje za ostatkom sveta. Ono što najviše treba da zabrinjava društvo i državne organe je korišćenje anaboličkih steroida na vrlo ranom uzrastu npr. među mladim sportistima uzrasta od 10 do 15 godina procenat korisnika je 0,7% (Wroble, Gray & Rodrigo, 2002). Istraživanja koja su se bavila određivanjem tipičnih karakteristika

zloupotrebljivača ove supstance (Kokkevi et al., 2008) pokazuju i da se prvi kontakt sa AAS obično javlja između 12 i 13 godina. Upravo ovakvi podaci o ranom počinjanju korišćenja AAS-a ukazuju na alarmantnost problema. Država i društvo su dužni da obezbede zaštitu svim svojim građanima, ali naročitu pažnju moraju posvetiti svojoj budućnosti, a to jesu deca. Adekvatna prevencija na ovom uzrastu se može jedino efikasno vršiti kroz institucije, pre svega škole, školske klubove i sportske klubove koje makar delimično finasira država i lokalna samouprava (kakvih je većina kod nas). Dakle, uopšteno govoreći, samo ispravna i odlučna politika države, koja će delovati kroz svoje institucije, može dovesti do značajnog smanjenja broja korisnika doping sredstava.

Zloupotreba AAS-a može dovesti do dugotrajnih i ozbiljnih posledica na psihičko i fizičko zdravlje osobe. Brojna istraživanja su pokazala da upotreba velikih doza AAS-a, u dužem vremenskom periodu, negativno deluje na endokrini sistem i posebno na osovinu hipotalamus-hipofiza-polne žlezde sa najvećim negativnim uticajima na reproduktivni sistem (Parssinen & Seppala, 2002; Hartgens & Kuipers, 2004). Takođe, veliki broj negativnih posledica zloupotrebe AAS-a se ispoljava na kardiovaskularni sistem (Dhar, Stout, Link, Homoud, Weinstock & Estes, 2005; Hasson, Salem & Sayed, 2009) i jetru (Casavant, Blake, Griffith, Yates & Copley, 2007). U vezi sa dejstvom AAS-a na psihu čoveka potrebno je istaći da velike doze (od 1000 mg nedeljno) dovode do učestalijeg javljanja hipomaničnih i maničnih epizoda (Pope & Katz, 1994). Depresivnost nakon dugotrajnog unošenja steroida se kod nekih konzumenata javlja kao posledica hipogonadizma (Schmidt, Berlin & Danaceau, 2004). Međutim, najčešća posledica zloupotrebe AAS-a, a ujedno i društveno najopasnija, jeste učestalo javljanje nasilničkog i kriminalnog ponašanja kod konzumenata (Thiblin, Kristiansson & Rajs, 1994). Neki autori (Pery, prema Kersey et al., 2012) smatraju čak i da su dokazi o povezanosti zloupotrebe AAS-a i agresivnosti toliko dobro dokumentovani da mogu ispuniti Daubertov kriterijum prihvatljivosti pri sudskom svedočenju. Ovakvo sagledavanje stanja stvari ukazuje da korisnici AAS-a predstavljaju opasnost ne samo po sebe već i za svoju okolinu, a to samo ide u prilog tezi da se država i društvo moraju ozbiljnije i sistematičnije pozabaviti ovim problemom.

MOGUĆA REŠENJA ZA SMANJENJE ZLOUPOTREBE ANABOLIČKO-ANDROGENIH STEROIDA

Nakon obrazlaganja teze da je zloupotreba anaboličkih steroida, zbog učestalosti, ranog javljanja i štetnih posledica po pojedince koji ih koriste, ali i njihovog okruženja, sledeći deo rada posvećen je predlozima koje država može i mora preduzeti kroz ozbiljne sisteme prevencije korišćenja dopinga i posebno androgeno-anaboličkih steroida.

Osnovno polazište jeste da nema trajnog i efikasnog eliminisanja doping ponašanja bez identifikovanja i kontrole/eliminisanja glavnih faktora koji dovode do zloupotrebe. Brojna istraživanja su rađena na temu dopinga u sportu, ali je malo čak i pokušaja celovitih objašnjenja (modela) koji sa određenom sigurnošću i uz adekvatnu teorijsku osnovu mogu jasno pretpostaviti koji su faktori i u kolikoj meri uključeni u donošenje odluke da se posegne za dopingom (Mitić & Radovanović, 2011). Kao polazna osnova za ovaj deo rada koristiće se model Donovan i saradnika (Donovan, Egger, Kapernick & Mendoza, 2002), koji pretpostavlja šest glavnih uticaja na stav i intenciju sportiste prema korišćenju dopinga:

- *procena opasnosti,*
- *procena korisnosti,*
- *uticaj referentnih grupa,*
- *lični moral,*
- *legitimitet,*
- *psihološke karakteristike pojedinca.*

Na samo doping ponašanje će, pored stavova i intencija, delovati još dva „tržišna faktora”: pristupačnost i dostupnost, odnosno koliko je lako/teško doći do željenih preparata i kolika je njihova cena u odnosu na materijalne mogućnosti potencijalnog korisnika. Pojedina istraživanja ukazuju da 60,5% korisnika AAS-a preparate nabavlja na crnom tržištu, naspram samo 20% koji ih dobijaju od lekara, farmaceuta ili veterinara (Buckley et al., 1988). Druga istraživanja (NCAA, prema Kersey et al., 2012) kažu da se AAS najčešće nabavlja od saigrača, prijatelja ili članova porodice, a da 14% konzumenata dolazi do preparata preko interneta. Stanovišta smo da država treba i mora da pokaže svoju ozbiljnost i snagu, te da kroz zakonske akte i pojačanu terensku kontrolu spreči nesmetanu distribuciju AAS-a u teretanama i drugim sportskim objektima, naročito ako se radi o prodaji inkriminiranih preparata maloletnim licima kao najosetljivijoj kategoriji. Dalje, država mora pooštriti kontrolu uvoza i krijumčarenja ovih preparata. Pored toga, za preparate koji eventualno zadovolje kriterijume za prodaju, osigura da jasno, vidljivo i na srpskom jeziku budu navedene sve naučno dokazane štetne posledice korišćenja.

Faktor procene opasnosti po Donovanu i saradnicima (2002) nije jednostavna varijabla već se sastoji od procene dveju stvari: da će sportista biti pozitivan na doping testu i da će upotreba supstanci izazvati nepovoljne efekte na zdravlje. Prva komponenta ove varijable je u nadležnosti svetske (WADA) i nacionalnih antidoping agencija. Državna uloga koja je u vezi sa ovom komponentom treba da se sastoji od podrške (finansijske) ovim telima i zaštite njihove nezavisnosti, te sprečavanja bilo kakvih pritisaka. Donovan i saradnici (2002) govore o komponentama procene rizika o narušavanju zdravlja. Te komponente su:

- percipirana verovatnoća štetnih efekata na zdravlje,
- percipirana blizina štetnih efekata na zdravlje,
- percipirana reverzibilnost štetnih efekata na zdravlje,
- percipirana ozbiljnost štetnih efekata na zdravlje.

Upoznavanje sa realnim efektima i opasnostima po zdravlje različitih doping supstanci je sastavni deo svih modela prevencije korišćenja dopinga. Država treba da omogući stalno usavršavanje i informisanje kadrova koji su uključeni u programe prevencije. Preporuka je i da se, da bi informisanje bilo efikasnije, potencijalni korisnici upoznaju sa kratkoročnim posledicama zloupotrebe, ali da akcenat treba biti na zdravstvenoj, moralnoj (etičkoj) i pravnoj perspektivi (Kersey et al., 2012).

Jedan od bitnih faktora koji će opredeliti osobu da počne da koristi ili ne koristi doping sredstva jeste posedovanje adekvatnih moralnih načela. Dva pristupa razlikuje Tajler (Tyler, 1990 prema Donovan et al., 2002) u načinu sagledavanja moralnosti: instrumentalni i normativni. Instrumentalni pogled na zakon kaže da pojedinac vaga moguće dobiti i moguće kazne usled kršenja zakona i ako u ovoj ličnoj jednačini prevagne dobit, doći će do kršenja zakona. Dva su načina na koja država i društvo, naročito porodica, mogu uticati na način koji će dovesti do neupotrebe dopinga, a da se tiču instrumentalnog shvatanja moralnosti. Prvi je dosledna i adekvatna primena nagrada i kazne kod dece u institucijama i porodici, što bi u perspektivi dovelo do preovladavanja stava da je najbolje držati se ispravnih oblika ponašanja. Sa druge strane, potrebno je u ličnu jednačinu pojedinca koji donosi odluku o eventualnom početku korišćenja anaboličkih steroida ubaciti potpunu i realnu sliku o štetnim posledicama koje doping ponašanje može izazvati. Na taj način bi se značajno povećala verovatnoća da se odustane od početka zloupotrebe ovih supstanci. Budući da se sa dopingom počinje dosta rano (Kokkevi et al., 2008) i početak sistematskog informisanja o štetnim posledicama treba da bude otpočet u ranoj adolescenciji. Normativni pristup govori da je bitno poštovanje zakona *per se*, odnosno zato što je tako ispravno. Ovo je u tesnoj vezi sa moralnošću kao osobinom ličnosti sportiste (bez obzira da li je reč o profesionalcu ili rekreativcu), jer je najvažniji širi društveni značaj sporta, pored očuvanja fizičkog zdravlja, razvoj društvenih vrednosti kao što su kooperacija, poštovanje pravila, poštovanje drugih, iskrenost, saosećanje, fer-plej, što sve zajedno predstavlja skup komponenata opšteg moralnog razvoja ličnosti (Mitić et al., 2011). Mogućnost uticaja društva i države je i u ovom slučaju dosta posredna i odnosi se na pravilno moralno vaspitanje dece i omladine, a to po definiciji spada u navažniji zadatak institucija. Moran i saradnici (Moran, Guerin, Kirby & MacIntyre, 2008) posmatraju korišćenje doping sredstava kao varanje i tvrde da su moralno ponašanje i njegovi psihološki korelati izuzetno bitni za korišćenje ili nekorišćenje dopinga. Korišćenje dopinga

treba predstaviti ne samo kao varanje zakona već i sebe samog. U tom kontekstu pojedini autori (Donovan et al., 2002) smatraju da bi ukazivanje na moralnu nepodobnost korišćenja dopinga u sportu moglo imati važnu ulogu u modelima prevencije.

Na donošenje odluke o otpočinjanju ma kog oblika ponašanja veliki uticaj imaju referentne grupe i pojedinci, pa tako i na odluku o početku korišćenja AAS-a. Pri tome treba imati na umu da važi teza (Cialdini, 1984, prema Donovan et al., 2002) da je potrebno praviti razliku između onoga što relevantni pričaju da treba da se radi i onoga što ti ljudi zaista rade, s tim što su uverenja šta oni zapravo rade mnogo važnija od onoga što oni pričaju da rade. Koji će pojedinci i koje grupe biti najviše ponderisane, odnosno najbitnije za donošenje odluke zavisi od mnogih faktora. Referentni pojedinci i grupe su: vršnjačka konzumentska populacija, pojedinci iz okruženja sa željenim fizičkim karakteristikama koji dobijaju spolja vidljive gratifikacije, „treneri”, odnosno osoblje objekta u kojem pojedinac vežba, medijske ličnosti. Mehanizam kojim ove grupe i pojedinci deluju na osobu kojima su one referentne jeste najčešće učenje po modelu (Mitić et al., 2011). Pojedinac opaža da gratifikacije (privlačnost za osobe suprotnog pola, popularnost i uvažavanje kod osoba istog pola, novac...) dobijaju oni pojedinci (modeli) koji imaju određene fizičke performanse. Pojedinac će se truditi da te performance dostigne, nadajući se da će time dobiti i uz njih sledejuće nagrade. Ukoliko mu to ne pođe ubrzo za rukom kroz pojačan rad i vežbanje, on će primeniti mere koje će mu takav fizički izgled omogućiti, odnosno počće da korisisti doping sredstva.

Govoreći o neospornom uticaju referentnih grupa na doping ponašanje nameće se pitanje: gde je tu uloga društva kao opšteg faktora? Međutim, dovoljno je da se samo prisetimo ko su sve bili dominantni modeli za imitaciju i identifikaciju mladih u srpskom društvu poslednjih dvadesetak godina. Prilikom raznim „sumnjivim tipovima“ da postanu privlačni modeli mladim ljudima omogućila je upravo globalna društvena klima. Institucije su tolerisale, pa čak i nagrađivale njihovo devijantno ponašanje uz nipoštaštavanje i izlaganje podsmehu „neuspešnih“, a moralno ispravnih članova zajednice. Uopšteno gledajući, politika jednog društva u velikoj meri određuje ko će biti referentni pojedinci, te stoga društvo ima veliku odgovornost za sva primerena i neprimerena ponašanja svojih članova. U prilog ovakvom shvatanju uticaja društva ide i zapažanje (Pajčić & Sokanović, 2010) da u društvima sa izrazito takmičarskim mentalitetom mladi, koji se čak uopšte ne bave sportom, više koriste anaboličke steroide.

Kada govorimo o mladima koji se bave nekim sportom i njihovoj opredeljenosti ka (ne)korišćenju anaboličkih steroida, bitno je naglasiti da pojedini istraživači (Donahue, Miquelon, Valois, Goulet, Buist & Vallerand, 2006) nalaze empirijsku potvrdu teze da intrinzički motivisani

sportisti imaju značajno manje šanse da posegnu za dopingom u odnosu na one koji su motivisani spoljašnjom motivacijom. Na to koja vrsta motivacije će se dominantno razviti kod mladih sportista veliku ulogu ima trenerska filozofija. U radu sa mladim sportistima prioritet ne treba da bude orijentacija na pobeđivanje po svaku cenu, već pomoći mladim sportistima da se pravilno fizički, psihološki i socijalno razviju (Martens, prema Bačanac, Popović & Manojlović, 2011). Država mora insistirati da se u klubovima u kojima treniraju mladi sportisti, a koji su pod njenim „finansijskim kišobranom”, uspostave zdravi prioriteti.

Komponente ličnosti koje se najčešće pominju u literaturi, a koje su od interesa za predikciju korišćenja dopinga su: nisko samopoštovanje, pesimizam nasuprot optimizmu (Seligman, 1991), spoljašnja ili unutrašnja direktivnost (Reisman, 1950), nezadovoljstvo izgledom tela, impulsivnost, hostilnost, stav „pobediti po svaku cenu” (Elliot et al., 1996) i lokus kontrole. Lore (Laure, 2009) nalazi da korisnici zabranjenih supstanci imaju nisko samopoštovanje i izraženu anksioznost. On navodi da su ova dva psihološka faktora povezana sa rizičnim ponašanjem uopšte i da mogu predstavljati vezu između korišćenja dopinga, alkohola i kanabisa. Smatramo da je on u pravu kada tvrdi da nije supstanca ta koja definiše ponašanje već razlozi zbog kojih se ona koristi, što praktično znači da on vidi ogromnu odgovornost društvene klime. On smatra da današnje društvo vrši pritisak na ljude kroz svoje institucije (škole, firme, porodicu, sportske klubove, medije) i da se usled toga pribegava raznim stimulansima. Kada se govori o psihološkim faktorima koji pogoduju pojavi zloupotrebe doping sredstava, moramo navesti da je kod mladih koji koriste AAS primećena prisutnost „mišićne dismorfije“, odnosno obrnute anoreksije (Pope, Gruber, Choi, Olivardia & Phillips, 1997; Mandić Gajić, 2008) kao oblika subjektivnog poremećaja doživljaja sopstvene telesne sheme procenom da sopstveno telo nije dovoljno mišićavo, da je manje i slabije nego što je to objektivno.

Uspešnu i trajnu prevenciju korišćenja anaboličkih steroida treba da čini pojačavanje psihosocijalnih kompetencija kroz adaptivne životne sposobnosti, a najsnažniji akcenat je na razvoju asertivnosti i sposobnosti odbijanja („način da se kaže ne“ strategije). Programe koji razvijaju ovakve kompetencije treba uvrstiti u školske aktivnosti, a dok se za takvu implementaciju ne steknu uslovi, treba raditi sa najrizičnijim grupama. Ovakav strateški pristup bi, pored smanjenja korisnika AAS-a, doveo do smanjenja zloupotreba klasičnih ilegalnih droga, alkohola i duvanskih proizvoda.

Analiza korišćenja anaboličkih steroida kao društvenog fenomena ne bi bila potpuna bez, makar kratkog, osvrta na zakonsku regulativu u ovoj oblasti, budući da su dobri zakoni koji se dosledno primenjuju osnova svakog sistemskog delovanja jedne pravne države. Od posebnog interesovanja su: zakonsko regulisanje distribucije AAS-a, kazne za

korisnike istih, kazna za one koji nagovaraju na korišćenje. Ove stvari su interesantne budući da smo u gornjem delu rada naveli istraživanja čiji rezultati govore da su dostupnost i strah od kazne bitni elementi za prevenciju korišćenja dopinga. Đurđević (Đurđević, 2011) ističe da je srpski Zakon o sprečavanju dopinga u sportu donet po uzoru na francuski i da kao prvenstveni cilj ima zaštitu zdravlja sportiste. Pored prekršajnih kazni (udaljavanje na jednu godinu do doživotno iz sportskih takmičenja, novčane kazne), Zakon predviđa i krivične sankcije za distribuciju doping sredstava i nagovaranje na korišćenje istih. Kazne iznose jednu do deset godina zatvora, a u slučaju da je ugroženo lice maloletno, osuđeni dobija najmanje tri godine zatvora. Šuput (Šuput, 2008) daje pregled evropskih zakonskih rešenja za suzbijanje dopinga, ističući italijanski kao najstroži. Krajnje laički posmatrano, kada se pogledaju predviđene sankcije u ostalim evropskim zemljama i uporede sa onima predviđenim našim zakonodavstvom, naš zakon spada u red prosečnih. U istom radu Šuput pojašnjava Akcioni plan EU za borbu protiv dopinga po kome se problem dopinga sagledava iz dva ugla i načina delovanja. Prvi način je dopingovanje profesionalnih sportista koji se tretira kao problem jedne posebne profesije i taj problem rešavaju države i sportske organizacije. Drugo gledište je da borba protiv dopinga u amaterskom sportu treba da obuhvati veći broj uniformnih mera koje su već isprobane i potvrđene kao efikasne u borbi protiv upotrebe klasičnih droga. U prilog ovakvom načinu borbe protiv dopinga, možemo navesti tvrdnju da se zavisnost od anaboličkih steroida često razvija mehanizmom sličnim onom kod klasične adicije na „klasične“ psihoaktivne droge (Kanayama et al., 2009).

ZAKLJUČAK

Problem korišćenja anaboličko-androgenih steroida je bitan ne samo za sport i sportsku javnost, već i za društvo u celini. Značaj problema zloupotreba ovih supstanci se ogleda u velikoj učestalosti (naročito kod mladih osoba) i ozbiljnim štetnim posledicama dugotrajnog korišćenja koje mogu biti pogubne za pojedinca, a zbog pojave agresivnog ponašanja korisnika mogu biti ugroženi i drugi ljudi. Naročito zabrinjava spuštanje starosne granice početka zloupotrebe. Budući da smatramo da smo pokazali da je problem sa AAS-om društveni problem, nameće se i tvrdnja da je za zaustavljanje širenja i smanjivanje broja ljudi koji zloupotrebljavaju anaboličke steroide neophodna veća uloga društva, odnosno njegovog institucionalnog dela – države. Preporučeni modeli prevencije, koji dolaze od stranih (Laure & Lecerf, 1999) ili domaćih autora (Radovanović, Jovanović & Ranković, 1998), mogu pomoći u sprečavanju širenja zloupotrebe, ali bez obzira koji model prevencije koristili, rezultati neće biti potpuni bez aktivnijeg učešća države.

U radu je identifikovano više polja na kojima bi država mogla da pokaže svoju odlučnost i ozbiljnost. Najpre je neophodno postići širi društveni konsenzus za borbu protiv AAS-a pre nego se krene u konkretne akcije. Smatramo da je neophodno pooštriti kazne za korišćenje AAS-a u sportu, naročito za osobe oko sportista koje prodaju i nagovaraju na korišćenje, a da te kazne budu još drastičnije u odnosu na sadašnji Zakon o sprečavanju dopinga u sportu ako je potencijalni korisnik maloletan. Podrazumeva se i da se obezbedi potpuna implementacija zakonskih rešenja. Sledeća stvar bi bila tretiranje ilegalne trgovine anaboličkim steroidima isto kao i trgovine drugih ilegalnih psihoaktivnih supstanci, te u skladu sa tim primenjivati i iste modele suzbijanja prodaje. Kontinuirana i kvalitetnija edukacija o štetnim dejstvima jeste neophodna, ali bi u sklopu edukacije trebalo obučavati trenere i zainteresovane pojedince konkretnim znanjima koja bi im pomogla u otkrivanju zloupotrebljivača i ranoj intervenciji. Jedna od stvari koju bi savladavali jeste i prepoznavanje bihevioralnih simptoma kod konzumenata: promene raspoloženja, preintenzivno vežbanje, opse-dnutost načinom ishrane, brzo povećanje performansi tela, agresivnost, visokorizična ponašanja (Kersey et al., 2012). Takođe, bitno je i da se edukacija ne veže samo za sportske klubove, već i za škole, kao i da se njen početak spusti u niže razrede.

Paralelno sa primenom zakonskih i edukacijskih inovacija, treba otpočeti sa sistematskim unapređivanjem psihosocijalnih kompetencija dece i omladine. Budući da je to dug postupak, treba otpočeti sa najrizičnijim grupama, pa onda širiti područje delovanja. Značaj takvog pristupa biće vidljiv i u drugim sferama (smanjenje zloupotrebe i ostalih supstanci i podizanje kvaliteta života). Na kraju, tek kad postane humanije i zrelije, društvo će praviti esencijalne pomake ka smanjivanju zloupotreba raznih vrsta. Iako svesni utopističke prirode ovakvog stava, smatramo da je to cilj kome treba težiti i za koji se treba boriti.

LITERATURA

- Amos, A., (2008). Anti-doping policy-Rationale or Rationalisation, (PhD thesis), Faculty of Law, University of Sidney, Retrieved from <http://ses.library.usyd.edu.au/>
- Baćanac, Lj., Petrović, N. & Manojlović, N. (2011). *Psihološke osnove treniranja mladih sportista*, Republički zavod za sport, Beograd
- Buckley, W.E., Yesalis, C.E. 3rd, Friedl, K.E., Anderson, W.A., Streit, A.L., & Wright, J.E. (1988). Estimated prevalence of anabolic steroid use among male high school seniors. *JAMA*, 260(23), 3441–3445.
- Goldberger, L., Elliot, D., & Clark, G.N. (1996). Effect of a multidimensional anabolic steroid prevention intervention. The Adolescent Training and Learning to Avoid Steroids (ATLAS) Program. *Journal of American Medical Association*, 24(6), 46–50.
- Dawson, R.T. (2001). Drugs in sport - the role of the physician. *Journal of Endocrinology*, 170(1), 55-61.

- Dhar, R., Stout, C.W., Link, M.S., Homoud, M.K., Weinstock, J., & Estes, N.M. (2005). Cardiovascular toxicities of performance-enhancing substances in sport. *Mayo Clinic Proceedings*, 80(10), 1307–1315.
- Donahue, E. G., Miquelon, P., Valois, P., Goulet, C., Buist, A., & Vallerand, R. J. (2006). A motivational model of performance-enhancing substance use in elite athletes. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 28, 511–520.
- Donovan, R. J., Egger, G., Kapernick, V., & Mendoza, J. (2002). A Conceptual framework for achieving performance enhancing drug compliance in sport. *Sports Medicine*, 32(4), 269–284.
- Đurđević, N. (2011). Zaštita zdravlja sportista i sprečavanje dopinga u sportu u Republici Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 48(4), 729–748.
- Elliot, D., & Goldberger, L. (1996). Intervention and prevention of steroid use in adolescents. *American Journal of Sports Medicine*, 20, 1552–1563.
- Jovanović, D., & Radovanović, D. (2001). *Doping i sport* (Doping and sport). Niš: Roller print
- Kanayama, G., Brower, K.J., Wood, R.I., Hudson, J.I., & Pope H.G. Jr. (2009). Anabolic-androgenic steroid dependence: an emerging disorder. *Addiction*, 104(12), 1966–1978.
- Kanayama, G., Gruber, A.J., Pope, H.G., Jr., Borowiecki, J.J., & Hudson J.I. (2001). Over-the-counter drug use in gymnasiums: an unrecognized substance abuse problem? *Psychother Psychosom*, 70(3), 137–140.
- Kersey, R.D., Elliot, D.L., Goldberg, L., Kanayama, G., Leone, J.E., Pavlovich, M., & Pope, H.G. (2012). National Athletic Trainers Association Position Statement: Anabolic-Androgenic Steroids. *Journal of Athletic Training*, 47(5), 567–588.
- Kokkevi, A., Fotiou, A., Chileva, A., Nociar, A., & Miller, P. (2008). Daily exercise and anabolic steroids use in adolescents: a cross-national European study. *Subst Use Misuse*, 43(14), 2053–2065.
- Laure, P. (2009). Doping: reinforce life-skills of young athletes. In Spitzer G., *Translating Doping - Doping übersetzen. International Tagung "Science"*. Berlin: Institut für Sportwissenschaft
- Laure, P., & Lecerf, T. (1999). Prevention of doping in sport in adolescents: evaluation of a health education based intervention. *Archives de Pédiatrie*, 6(8), 849–854.
- Mandić Gajić, G. (2008). Psihoaktivne supstance i mladi – da li smo svesni prave opasnosti. *Vojnosanitetski pregled*, 65(6), 421–423.
- McCabe, S.E., Brower, K.J., West, B.T., Nelson, T.F., & Wechsler, H. (2007). Trends in non-medical use of anabolic steroids by U.S. college students: results from four national surveys. *Drug Alcohol Depend*, 90(2–3), 243–251.
- Mitić, P., & Radovanović, D. (2011). The motives for doping use in nonprofessional athletes and method of prevention, *Facta Universitatis, Series Physical Education and Sport* 9(2), 203 – 212.
- Moran, A., Guerin, S., Kirby, K., & MacIntyre, T. (2008). The development and validation of a doping attitudes and behaviour scale. *Research report to World Anti-Doping Agency & The Irish Sports Council*, Dublin, Ireland. 16 May. from http://www.wada-ama.org/rtecontent/document/Moran_Final_Report.pdf
- Nilsson, S., Baigi, A., Marklund, B., & Fridlund, B. (2001). The prevalence of the use of androgenic anabolic steroids by adolescents in a county of Sweden. *European Journal of Public Health*, 11(2), 195–197.
- Pajčić, M., & Sokanović, L. (2010). Anabolički steroidi kao predmet kaznenopravne regulacije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47(2), 387–409.
- Parssinen, M., & Seppala, T. (2002). Steroid use and long-term health risks in former athletes. *Sports Medicine*, 32(2), 83–94.

- Pope H.G. Jr., Gruber, A.J., Choi, P.Y., Olivardia, R., & Phillips, K.A. (1997). Muscle dysmorphia: an underrecognized form of body dysmorphic disorder. *Psychosomatics*, 38(6), 548–557.
- Pope, H.G., & Katz, D. (2003). Psychiatric effects of exogenous anabolicandrogenic steroids. In: Wolkowitz O.M, Rothschild A.J, (eds.), *Psychoneuroendocrinology: The Scientific Basis of Clinical Practice* (331–358). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Radovanović, D., Jovanović, D., & Ranković, G., (1998). Doping in nonprofessional sport, *Facta Universitatis Series: Physical Education*, 1(5), 55–60.
- Reisman, D. (1950). *The lonely crowd*. New Haven (CT): Yale University Press.
- Rosen, D.M. (2008). *Dope: a history of performance enhancement in sports from the nineteenth century to today*. London: Praeger.
- Schmidt, P.J, Berlin, K.L, & Danaceau, M.A. (2004). The effects of pharmacologically induced hypogonadism on mood in healthy men. *Arch Gen Psychiatry*, 61(10), 997–1004.
- Seligman, M.E.P. (1991). *Learned optimism*. New York (NY): AA Knopf
- Thiblin, I., Kristiansson, M., & Rajs, J. (1997). Anabolic androgenic steroids and behavioral patterns among violent offenders. *J Forensic Sci*, 8(2), 299–310.
- Hartgens, F., & Kuipers, H. (2004). Effects of androgenic-anabolic steroids in athletes. *Sports Medicine*, 34(8), 513–554.
- Hasson, N., Salem, M., & Sayed, M. (2009). Doping and effects of anabolic androgenic steroids on the heart: histological, ultrastructural, and echocardiographic assessment in strength athletes. *Human & Experimental Toxicology*, 28(5), 273–283.
- Horn, S., Gregory, P., & Guskiewicz, K.M. (2009). Self-reported anabolicandrogenic steroids use and musculoskeletal injuries: findings from the Center for the Study of Retired Athletes health survey of retired NFL players. *Am J Phys Med Rehabil.*, 88(3), 192–200.
- Casavant, M.J., Blake, K., Griffith, J., Yates, A., & Copley, L.M. (2007). Consequences of use of anabolic androgenic steroids. *Pediatric Clinics of North America*, 54(4), 677–690.
- Šuput, D. (2008). Zabrana i sankcionisanje dopinga u sportu u državama Evropske unije, *Strani pravni život*, 1, 153–194.
- Wroble, R.R., Gray, M., & Rodrigo, J.A. (2002). Anabolic steroids and preadolescent athletes: prevalence, knowledge, and attitudes. *Sport J*, 5(3), 1–8.

Petar Mitić, Dragan Radovanović, University of Niš, Faculty of Sport and Physical Education, Niš

ABUSE OF ANABOLIC-ANDROGENIC STEROIDS – THE PROBLEM OF SPORT AND SOCIETY

Summary

The aim of this paper is to draw attention to the seriousness of the problem of using anabolic androgenic steroids (AAS), to define it as a social problem, and to provide suggestions for reducing the abuse of these substances. The abuse of AAS has been treated by the public as a ‘sport problem’; however, numerous studies suggest

that it is also a problem of the general population. The number of abusers of these substances has become alarming even among the general population, who exercise only occasionally, if at all. The fact that the AAS abuse begins very early in life is of particular concern because, by taking into consideration all the substances teenagers abuse, AAS appear to be rising to the top according to the frequency of abuse. The consequences of abusing these substances can be extremely dangerous. With regard to physical health, the most affected are the reproductive system, the cardiovascular system, and the liver, while the psychological manifestations are usually hypomanic and manic episodes, depression as a result of long-term abuse (result of hypogonadism), and the most common manifestation – frequent occurrence of violent and criminal behaviour among the abusers.

After defining the abuse of anabolic steroids as a social problem, we attempted to come up with ways in which society and, above all, its institutional part – the state – can act to suppress further expansion of AAS abuse. The starting point for determining the possibilities of a wider social action is to uncover the factors leading to the abuse. Thus, it is of great importance to establish a general social consensus regarding the unacceptable abuse of products based on AAS. Legally, the state can and must control the two ‘market factors’, accessibility and availability, which reflect how easy/difficult it is to obtain the desired substances and what their price is in relation to the financial status of potential abusers. The first step is to enforce more severe penalties for AAS abuse in sport, primarily for the people who sell these substances to athletes and who solicit AAS abuse, and especially if the potential abuser is a minor. Since the majority of such substances are supplied from the ‘black market’, illegal trafficking of anabolic steroids should be treated in the same manner as the trafficking of other illegal psychoactive substances.

The next mode of active prevention of the expansion of AAS abuse is education. In order for the education to be successful, it must begin in elementary school and it has to contain objective information about the harmful consequences of AAS abuse. The education should be modernized and include not only the potential abusers but also the individuals who work with the potential abusers, with the aim of enabling them to recognize at an early stage the symptomatology of AAS abuse.

Low self-esteem, pessimism, external directivity, dissatisfaction with one’s physical appearance, impulsivity, hostility, the ‘win-at-all-cost’ attitude, locus of control, and, in particular, personal morality have been identified in literature as the personality factors that most influence the beginning of AAS abuse. Some authors, with whose views we agree, claim that it is not the substance that determines behaviour, but the reasons for which it is used. Therefore, a lasting and effective struggle against the spreading of the abuse of different substances requires enhancing the psychosocial competences through adaptive life abilities, wherein the strongest emphasis should be placed on developing assertiveness and the ability to refuse something (‘how-to-say-no’ strategy). Only such a holistic approach to the problem, combined with the creation of an overall favourable and appropriately stimulating social climate, can lead to tangible and lasting results in the struggle against the abuse of various substances.

